

THE BANSHEES of INISHERIN

The Banshees of Inisherin. Filmin adını Inisherin'in Ölüm Perileri diye söyleyebiliriz. Aslında Colm, ada için bestelediği cenaze müziğine bu ismi vermiştir. Neden der Padraic. Adada ölüm perisi yok ki. Colm da bu ismi sadece kelimenin içinde çift s harfi geçtiği için koyduğunu söyler. Ardından: Belki de onlar yerine, bugün arkalarına yaslanmış, olan biteni seyreden periler vardır, der. Banshee kelimesi kökenini dişi peri anlamına gelen bean-sidhe kelimesinden alır. İnanca göre, bu periler ölümü önceden haber veren ataların ruhuna sahiptir. Filmde arkaik bir figür olarak ölüm perisi rolünde yaşlı kadın McCormick'i görürüz.

Hikayede tek gerçek olan, 1922 yılının ortalarında, ülkenin tam bağımsızlığı için iki milliyetçi grup arasında başlayan ve yaklaşık bir yıla yakın süren iç savaştır. Kardeşin kardeşi öldürdüğü, binlerce kişinin tutuklandığı, idam edildiği savaşın etkisi nesiller boyu sürdü. Filmin son sahnesinde Colm ile Padraic arasında geçen diyalog da savaşın bu yönünü anlatır. Colm'un artık ödeştiklerini düşündüğü, Padraic'in ise bunu reddettiği bir sahnedir bu. Colm, son bir ümitle ana karaya bakarak " Savaşın sonuna geldiler galiba, der. Padraic ise; Nasılsa yeniden başlayacaklar. Bazı şeyler geçmek bilmez. Bu iyi bir şey diyerek filmin de son cümlesini söylemiş olur.

İrlanda kökenli yönetmen Martin McDonagh da doğal olarak bu hikayelerle büyümüş ve nesiller boyu süren savaşın benzerini iki arkadaş arasında geçen kurgusal bir hikaye ile anlatmak istemiş. Hikaye minimalist, ancak anlatılanı vermede muazzam bir etkiye sahiptir. Bir savaşın korkunçluğunu anlatmak için makro büyüklükte sahnelere ihtiyaç yoktur. Savaş, savaştır. Acı acıdır. Ve bu yüzden de dağılan arkadaşlığın yaşattığı acı öyle derin işlenir ki, gerçekte yaşanmış olanı arka planda bırakır; kendi yaşanmışlıklarımıza döneriz. Kendi çıkmazlarımız, kendi paradoksal yanlarımız aklımıza gelir. Öyle tuhaf, öyle şaşırtıcı durumlardır ki bunlar, ortada ne haklı vardır, ne haksız. Ya da iki doğru olsun, seçmek zorunda kaldığımız diğerine rağmen doğrudur. Ancak öyle olsa da anlamamızın sınırlarını test eden ve yepyeni fikirler uyandıran yanları vardır.

O yüzden de paradokslar yüzyıllardan beri düşünürlerin, yazarların, sinemacıların ilgi odağı olmuştur. Örneğin, 8. yüzyılda Homeros'un kahramanı Odysseus için yarattığı paradoksa bakalım. Odysseus devler mağarasına girer ve karşısına çıkan tek gözlü canavarı önce sarhoş eder. Sonra da ona adının Hiçkimse olduğunu söyler ve tam kaçacağı sırada gözüne kocaman bir kazık saplar. Canavar da o anda can havliyle bağırır ve bu sese uyanan arkadaşları Kim var orada diye seslenirler. O da onlara, "Hiç kimse" diye cevap verir.

Sinema dünyamıza dönelim. Özellikle bilim kurgu filmlerde en çok zamansal paradokslar dramatize edilir. Örneğin, Bay Hiç kimse filminde, dokuz yaşındaki Nemo'nun anne ve babasının ayrılığı karşısında kaldığı durumu hatırlayalım. Tren istasyondadırlar. Ya annesiyle yaşamak için onunla birlikte gidecektir ya da babasıyla aynı şehirde kalacaktır. Nemo hangisini seçecektir? Ama film, her ikisini de sunar bize. Eş zamanlı sahneler göstererek, anne ve babasıyla yaşayabileceği sonsuz olasılıklar düşündürür. Ve Bay Hiçkimse Nemo, yaşamının son günlerine geldiğinde ise şunları söyler: " Doğru seçimi yapmalısınız. Seçmediğiniz sürece her şey mümkündür"

Biraz daha bilinen bir örnek. Sofi'nin Seçimi. Hafızamızda en çok yer eden o paradoksal ana dönelim. Sofi rolünde Merly Streep vardır. Nazi vahşetinden kurtulmak adına kendisiyle birlikte iki çocuğu için üç belge hazırlamıştır. Ancak kabul edilmesi için iki belge gereklidir. Ve ondan yalnızca bir çocuğunu seçmesini isterler. Diğerini ise ölüme terketmelidir.

Yakınlardan, Force Majeur filmi düşünelim. Thomas ve Ebba iki çocuğu birlikte yemekte ve kendilerine doğru büyük bir çığ gelmek üzeredir. Baba aniden kaçarak onları büyük bir felakete başabaşa bırakır. Oysa sadece bir çığ bulutudur gelen. Felaket gerçekleşmemiştir ancak bu, başka bir felaketin habercisi olmuştur. Zira, Ebba zor bir ana tanık olmuştur.. Hayatta kalmak için kendi çocuklarını görmezden gelen biriyle artık nasıl özdeşleşecektir?

Gelelim filmimize. Arkadaşlığını bitirmeye karar vermiş olan Colm, bu konuda daha fazla rahatsız edilirse sağ elinin parmaklarını kesecektir. Akıl almaz adeta bilincimizi afallatan bir karardır. Film boyunca karakterleri ikileme bırakacak seçimlerin en paradoksal olanı. Bir insan parmaklarını keserek kendine neden zarar verir ki? Üstelik keman çalan parmaklarını. Ya da daha derinden soralım: Bir insan yaratıcı tarafını neden tehdit altına alır? Muhtemelen her seyreden en çok aklına taktığı soru. Bu sorunun üzerinde düşünmeden önce şu soruyu soralım: McDonagh bu filmi neden çekmiştir? Ya da diğer filmleri ile birlikte vermek istediği nedir? Hangi temaları işlemektedir?

Martin McDonagh

Filmimiz, yönetmenin dördüncü uzun metrajlı filmi. Aslında kendisi çok genç yaşlardan itibaren oyun yazarlığı ile tanınıyor ve bu alanda çok başarılı performanslar göstermiş. Sinemaya geçtiğinde bu yeteneğini aynı zamanda yönetmenlikle taçlandırmış. Hemen hemen tüm filmleri; hem derin duygularla acıtan, hem de kahaahalarla güldüren diyaloglarla doludur. Temel olarak, insan deneyiminin ham acısını iletir. Acı; ister bir dost ya da aşk ayrılığı nedeniyle, ister günah ya da suçluluk, ister yalnızlık nedeniyle olsun onu en uç noktasına kadar işler. O yüzden de filmlerinde ölüm, şiddet, intihar temalarına sık sık rastlarız. Ele aldığı karakterler, her an katil ya da psikopat olabilir ya da intikamcı bir anneye dönüşebilir. Her ne olursa olsun onların duygularına kayıtsız kalamayız, tekrar tekrar kendimize sormak isteriz. O zaman, adil olan nedir? Ya da, bir başka dünya mümkün mü?. Özetle bu tür filmler; paradoksal fikirler yoluyla zihnimize adeta yarıklar açar. Sorular üzerine sorular sordurur. Verilen her yanıt adeta bir soruya dönüşür.

Felsefe de böyle bir şey değil mi? Ünlü Fransız düşünür, Gilles Deleuze'nin dediği gibi felsefe her yerde yapılmaz. Yarıklarda, çatlaklarda yapılır. Deleuze'den alıntı yapmamın sebebi sinema ve felsefe ilişkisini inceleyen az düşünürden biri olması. Deleuze, "Sinema" isimli kitaplarından birinde sinema yönetmenin de bir felsefeci gibi önemli olduğunu söyler. "Nasıl ki felsefe kavramlarla üretilirse sinema da imajlarla üretilir ve sinema yönetmeni de bir anlamda imajlarla düşünen bir felsefecidir." der. Bir bakıma sinema ve hayatın ne kadar içi içe olduğunun, sinemanın felsefeye katabileceklerinin önemini vurgulamış olur.

O halde kaldığımız yere dönecek olursak; yönetmen, filminin daha başında bir yarık açmıştır. Colm her gün saat ikide (neredeyse adanın kendilerini bu ikiliye göre ayarladığı bir saat gibi) bir araya geldiği Pdraic ile artık görüşmek istemez. Ona tek söylediği bir cümle vardır. "Artık senden hoşlanmıyorum" Pdraic ise şaşkınlığa uğrar. İyi de der, çok masum çok çocukça bir dille "Dün benden hoşlanmıştın". Kendisiyle birlikte herkesi şaşırtan bir

durumdur bu. Ne olduğunu anlamak için günlerce düşünür ve bir şeyleri ilk defa sorgulamaya başlar. "Gerçekten sevilmecek biri miyim?" Israrla yanına gider, olan biteni anlamaya çalışır. Colm sonunda kendisini sanatına adayacağını bundan sonra eskisi gibi sıkıcı,hatta dar kafalı biriyle vakit geçirmek istemediğini söyler. Padraic, iyice altüst olmuştur, şimdi. Kendinden daha çok şüphelenmeye başlar. 'Gerçekten ben sıkıcı mıyım?' Kızkardeşine, bardakilere hep aynı soruyu sorar. Aldığı yanıt, hep aynıdır: Biraz öylesin ama iyi kalplisin. İlk defa Padraic, iyi kalpliliğin yani en iyi bildiği şeyin aslında hakaret eder gibi söylendiğini düşünür. Açıkçası hem rutinini paylaştığı arkadaşından olmuştur hem de en sıkıcı kişi hatta adanın Dominik'ten sonra gelebilecek en aptal kişisi olduğunu düşünmeye başlamıştır. Üstelik konuşmak zorunda kaldığı tek arkadaşı da O'dur şimdi.

Padraic, eskisi gibi olmak için herşeyi dener. Hatta bir ara arkadaşının '1 Nisan' şakası yaptığını bile düşünür. Ancak karşısında sadece uzaktan hayıfla seyrettiği elinde kemanıyla beste yapan, bir yandan dersler veren Colm vardır şimdi. Neden der? Neden? Kendi dışında herkes vardır onun hayatında. Hatta oğlu Dominic'e cinsel tacizde bulunan adanın polisi ile bile konuşmaktan çekinmemiştir. Colm ise böyle bir şeyden habersizdir ve zaten de kimse ile yakınlığı seçmemiştir. Tüm derdi beste yapmak ve bunun için bir zamanlar en yakın olduğu kişiden uzak olmaktır. Ancak ilerleyen sahnelerde Padraic, konuşmakta o kadar ısrar eder ki, sonunda Colm aralarındaki en tehditkar cümleyi söyleyiverir. "Parmaklarımı keseceğim." Olay örgüsünü daha da yukarı tırmandıracak en çarpıcı andır bu. Şimdi başında sorduğumuz soruya tekrar dönelim.

Bir insan yaratıcı tarafını neden tehdit altına alır? Öncelikle,yönetmenin bu filmi neden çektiğini düşünürsek, ilk aklımıza gelen savaşın kötülüğünü iki insanın dağılan ilişkisi üzerinden hissettirmek istemesi olur. Bu konuda insanın zor durumda kalabileceği öylesine grift bir yerden başlar ki, asıl savaşın, asıl kötülüğün içimizde olduğunu düşünmeye başlarız Zira Colm, Padraic'in baskılarıyla artık öyle bir noktaya gelmiştir ki, kendisine kötülük etmeyi dahi göze almıştır. Padraic ise, en sevdikleri ve sonunda yanından ayırmadığı eşiği de gidince kötü olmaya karar vermiştir. Bu neden böyle? Hikayeyi biraz daha zorlayalım. Başında Colm Padraic'e artık çok zamanı kalmadığını bundan sonra Mozart gibi, Beethoven gibi arkasında bir eser bırakmak istediğini söylemiştir. Çünkü o ana kadar sanatı adına hiçbir şey yapmamış, çok değersiz işlerle kendini oyalamıştır. Üstelik en değersiz bulduğu iş, Padraic gibi sıradan birinin gündelik gevezeliklerinden başka bir şey değildir. İlk senaryoma göre Colm, kendini geçmişi için suçlamaktadır. Artık, kararını vermiştir. Beste yapacak ve bu 'Ya hep ya hiç uğruna' olacaktır. Bunun için onun dikkatini dağıtacak tek bir şey vardır. O da Padraic'tir. Çünkü Padraic demek, onun yeni hayatını kavramayacak eski hayatından kalan biri demektir. Açıkçası yeni hayatında onu bir engel olarak düşünmektedir. Padraic tarafında neler olmaktadır?

Padraic de bir taraftan arkadaşının onu reddetmesi ve değersizleştirmesiyle bir varolma savaşı vermektedir. Tahmin edersiniz ki, Colm gibi hayatını sorgulayan, kendisi için kararlar alan biri değildir. Sadece annesi, babası ve etrafındaki herkes gibi verili hayatı yaşamakta hatta mutlu olduğunu düşünmektedir. Bunu en çok da kızkardeşinin sorduğu şu sorudan anlarız. Hiç yalnız olduğunu hissettin mi? Ne biçim bir soru bu der, Padraic. Şimdi milletin derdi ne? Tek dostu Colm ona yetmiştir ya da hayatını onunla doldurmuş olduğunu bile bu ayrılıktan sonra farketmiş olabilir. Nihayetinde şöyle söyleyebiliriz: Colm kendisiyle var olmaya, Padraic de onunla var olmaya çalışmaktadır. Burada ikisinden birine haklı ya da haksız diyebilir miyiz? Yönetmen adeta önümüze yaşanmış ama şimdi dağılmakta bir ilişki sunuyor.

Birbirlerinin ruh ikizi olmasalar da (Bunu bardaki birilerinden duyarız. Ne de olsa Colm gibi düşünür birinin Padraic gibi sıradan biriyle işi ne? Evet, ortada yaşanmış bir dostluk, anılar varken kendisinin anlayamadığı bir sebeple bir kaos içine çekilmiştir. Ancak bundan daha felaket olanı artık Colm'un güvendiği biri olmadığını hatta deli olduğunu düşünmeye başlamasıdır. Bir insan neden parmaklarını keser? Padraic, Colm'un bu yeni haliyle nasıl özdeşleşecektir? Her ikisi içinde paradoksal bir durum.

Şimdi de hikayeyi biraz zorlayalım ve yönetmenin küçük fantaziler serpiştirdiği yan yollara sapalım. Buralarda yaratıcılık ve delilik, yaratıcılık ve oyun, mitolojik ve dini semboller, psikanaliz ve arzu ilişkisi gibi alt metinler okuyabiliriz.

Öncelikle, Padraic'in Colm'u ararken evine girdiği sahneye bakalım. Orada neler vardır? Kuklalar, maskeler, ve daha başka oyun türü bir çok şey. Acaba Colm, geçmişinde bir kuklacı olabilir mi? Öyle değilse bile kuklalar ve maskelerle onun kendisine bir oyun dünyası kurmuş olduğunu düşünebiliriz. Yönetmenin bir diğer filmi In Bruges'da olduğu gibi dünya kazan kaybet dünyasıdır. Bu dünyada ölümle yaşam o kadar içiçedir ki, hatta kendi hayatına bir anda son verebilirsin. Yaşam bir oyun sahnesi gibidir. Herkes kolaylıkla benim oyun arkadaşım ya da kuklam olabilir. Belki de bu filmde Padraic, Colm için bir kukla rolündedir. Kendisine bağlıdır ve onu istediği zaman bırakabilir. Onun duygularıyla empati kurmadan. İçi boş kuklalar gibi. Colm, yeni kurduğu dünya için çok kararlıdır. Hiç kimsenin bunu bozmasına izin vermeyecek şekilde kendisine adeta ultimatoma vermiştir. O halde parmaklarımı keserim. Böylece Colm'un maskelerinden kurtulmak istediğini düşünebiliriz. Kendisine artık yalan söylemeyecek, kendisini oyalamayacak, gerçek benliğine kavuşacaktır.

Tam da burada Padraic'in yüzüne maske taktığı sahnede, Bergman'ın Persona filmi düşünebiliriz. "Persona", aslında Carl Gustav Jung'un en temel teorisinde kullandığı bir kavramdır. Ona göre, bu kavram, başkalarının görmesine izin verdiğimiz yüzümüz yani maskemizdir. Böylece onunla tehlikelere karşı kendimizi savunmaya alırız. Ancak bazı durumlarda kişi taktığı maskenin kendisi olduğuna inanabilir. Filmde başına geldiği gibi, Elizabeth yeni yüzü ile, bilinçli olarak susmayı tercih etmiştir, çünkü böylece rol yapmayacak, yalan söylemeyecektir. Burada da, Colm da asıl kişiliğine dönmüş olduğunu düşünmekte ve bunu parmakları pahasına en uç noktaya kadar götürmek istemektedir. Aslında arkasında eser bırakmak istemesi çok da fantezi değildir. Ancak neden bu, kendisine eziyet edercesine varla yok arasında bir yerde gerçekleşir?

Delilik ile yaratıcılık arasındaki ilişki de bunun gibi sınırları zorlar. Van Gogh'u düşünelim. Nedenlerini bir kenara bırakacak olursak; kulağını kesmiş olması onu sanatından alıkoymadı. Hatta parmaklarını kesseydi de böyle düşünmek güç değil. Tıpkı Colm'un yaptığı gibi. Parmakları gidiyor ama yine de kemanıyla müziğe eşlik ediyor. En son sahilde herşeyini tüketmiş olsa da şarkısını mırıldanmaya devam ediyor.

Şimdi hikayeyi, arzuyu temel alan bir yaklaşımla okumayı deneyelim. Acaba Colm, Padraic'e olan bastırılmış arzusunun sanat yoluyla yüceltmekte midir? Yönetmen, küçük bir fantazisini Colm ile peder arasında geçen bir sahnede düşündürmüştür. Yoksa Padraic'e karşı müstehcen duyguları mı vardır? Colm, pederin bu sorusuna; "Yoksa sen mi böyle şeyler düşünürsün?" diye yanıt verir ve büyük bir hışımla yanından ayrılır."

Şimdi biraz daha güçlü bir yaklaşım olabileceğini düşündüğüm inancı temele alalım. Zira yönetmenin özellikle son iki filminden yola çıktığımızda şu temaları hep görürüz: Korkunç

bir şiddet,grotesk resimler; suçluluk, ceza, kefaret soruları; umut ve umutsuzluk soruları ve neredeyse nihilizm. İlk filminde bir çocuk, bu filminde bir eşek kazara öldürülmüştür. Oysa çocuklar ve hayvanlar masumiyeti temsil eder ve bir çocuğu ya da sevilen bir evcil hayvanı kazara bile öldürmek günaha giden bir yoldur. (Ahit'e göre İsa'yı üstüne kendi giysileriyle örttükleri bir sıpaya (filmimizde ise bir minyatür eşeğe) bindirmişlerdir. Ve karşılayan halk kendi giysilerini yollara serip onun önünde eğilmişlerdir.) O halde filmimizde eşeğin ölmesi maneviyatın ölmesidir. Bu da Padraic'in artık kötü olmaya karar verdiği andır. İlginçtir ki, yönetmenin filmlerinde hep günah çıkarma sahneleri vardır ama konuşmalar uzlaşmayla değil, tartışmayla biter.

Nihayetinde oyun, arzu, dini yönden okumaların daha az katılabileceğim yorumlar olduğunu tekrar söylemek isterim. Zira yönetmenler, filmlerine bazen böyle zengin okumalar yaptırarak küçük fanteziler koyabilirler. Ancak sonunda işledikleri tema, yola çıkış nedenleridir.

‘‘Dağılan arkadaşlık, İrlanda’da süren iç savaşın bir alegorisidir.’’Film bizi hikayenin ötesinde bir paradoksal alana taşır. Öyle ki, sorular üzerine sorular sordurur. Verilen her yanıt adeta bir soruya dönüşür.

Sevgi Çemberci

3 Şubat 2023